

دکتر جهانگیر اقبال

استاد بخش فارسی

دانگاه کشمیر

بعد خیالی ربا عیات نظیری نشاپوری

چکیده

در عهد تیموریان هند در سراسر جهان بنام دارالامان شاعران، سورخان، اویان، مبلغان و نویسندگان بطرف هند مهاجرت کردند. امراوز را او پادشاهان تیمور از این شاعران و نویسندگان استقبال کردند از اشعار آنها پذیرای وانعامات واحد ای فراوانی تقدیم کردند. از جمله شاعران معروفی که در این دوره از ایران به هند مهاجرت کردند و شهرت یافتند محمد حسین نظیری نشاپوری است، که یک شاعر نامدار سبک هندی است شعرهای فوق العاده گفته و به دست آور. و بنده در این موضوع بعد خیالی ربا عیات نظیری نشاپوری حامل اهمیت فراوان است کاربرد کنایه، ابهام ظرافت، نظام تصورهای متداعی سبک هندی در سیر نظیری را مورد بررسی قرارداده ام.

نظیری نشاپوری جز شاعران نامدار هند که در دهه اول یازدهم هجری از ایران به هند هجرت کرد. او در نشاپور متولد شد. در زمان پیغمبر اکرم شریعه شروع کرد. طولی نکشید که در سراسر خراسان، عراق، کاشان شهرت یافت نظیری نشاپوری هنگامی که شهرت شعر دوستی و داد و داش سپه سالار شاهزاده اکبر مرزا عبدالرحیم خان خانان شنید. در ساله ۱۲۹۹

ق پهند وستان آمد و در می خان خان خان شعر گفت و در نتیجه خان خان پهند بارا کبرید
نظیری را در می خان اکبر شاه و شاپورزاده سلیمان قصاید پر پار گفت - نظیری این فرصت را نیز
نمود

شغل اصلی نظیری زرگری بود و تجارت حمی کرد و عین حال از محمد خان خوا
صلیخانی فراوان دریافت - در سال ۱۲۰۴ هجری بحیث بیت الله رفت و پس از بازگشت
احمد آباد گجرات اقامت گزید و بهین جافوت شد آثار نظیری یک دیوان است که مرتضی
بر غزلیات - قصاید، ترکیب جند، ترجیح بند و ۱۳۷ ارباعیات است

در عهد تیموریان شاعران یک روشن جدیدی در شعر فارسی شروع کردند که خیل
چیزی و مشکل بود محققان این روشن را سبک هندی نامیدند معروف ترین کسانی که در
این سبک شهرت یافتهند عرقی، هنری، صائب، نظیری، بیدل، قدسی و غالب بودند نظیری حم
در حین سبک شعر سرو زند و شهرت یافتند - وی شاعر آزاد، بلند طبع، کریم، متدين،
عارف، مهمان نواز و قلندر مشرب بود - وی گهای شعر نظیری این است که نظیری در صفحه
یمن شاعران است که بینا نگزاران سبک هندی مستند علاوه بر غزلیات و قصاید «
در باغیات حم چشمکن روشن دایه ام دارند که دیگر شاعران در این زینه شاگرد وی بودند -
نظیری از شاعران خیل بند مقام خاصی دارد که مشکل و پراز کنایه ها، یا و رها و سرمها
و سکمها و هدایت آن زمان است

نه چشمکن نه چشمکن مثل خاقانی والواری شهرت یافت ولی در غزل گوی تغول معنوی
محبر کی تقدیمی داشت ولایین زیش آنقدر جهدت پیدا کرده غزل فارسی در سراسر جهان
مشهود شد

با این که نظیری با عنوان یک شاعر پیش رو در سبک هندی معروف است،
سادگی بیان و سلاط معانی نیز کمی از دویش گیهای بارز کلام اوست که در نمونه های زیر به
راحتی می شود مشاهد کرد.

مثال:

از سینه رمیدن نفس نزدیکست
آزادی این مرغ قفس نزدیکست
از من به هزار بال و پر گیریزد
گر جان دادند که با چه کس نزدیکست
یا

در پایه من سپهر راحتی نیست
در حوصله نام شراب رامستی نیست
بارتبه من چه صدر و چه صف نحال
آنجا که منم بلندی و پستی نیست

فرد اکه نه دوزخ نه شقی خواهد ماند
نه گرمی یار مشرقی خواهد ماند
پروانه زشه بال و پر خواهد ساخت
نی معشوقی نه عاشقی خواهد ماند
نظری در ذهنش یک جمله بیاود تا آن را مثل الماسی تراش خورد هبرانداز کند و چشم های

و اکا و خیالش را در اضلاع گوتا گون آن نیز کند و به سبکهای در هم تنیده ای از تداهن و
مناسبت و رافتد و آنچه را که دیگر نمی شود احتمل ز معناهای صادقی و مجازی به شخور وارد کرد. در
هیئت کنایه های انقلاب فعلی که اجزای آن در تابع با دیگر عنصر شعر باشد.

دل خنده به غنچه کرد خنده یدن داشت

تا لید به عزد لیب نا لیدن داشت

چون در ته خل گل کمر بکشادیم

چیدیم گل ز شاخ گل چیدن داشت

یک بلبل خوش نوا و صد انجمن است

یک سرو سرافراز و هزاران چمن است

خوش گویی من بلند آوازه به اوست

زان نوع که سرفرازی او زین است

شمی که فروزان نشود کوکب ماست

برقی که ضیانمی دهد مطلب ماست

صح حمه و غان سحر خیز دمید

مرغی که سحر نمی شناسد شب ماست

واقعیت های زندگی عادی در پیرایه ای متفاوت و دلادیز در ربع ایها نظری جاگرفته
است که هم زمان با حلاوت بخشدان به بیان برخواننده نیز تا شیر مفید و ثابت می گزارد.

مثلا در روابعی های زیر، اهمیت وقت و التزام هنر و حنر مندرادر پیرای خیلی قشنگ بیان نموده است - انتخاب واژه های چنین مثلا با غ، با غبان گل، گلفشان نیز جز ابیت خاصی دارد -

تا با غ به دست با غبان خواهد بود
گل خواهد کرد و گلفشان خواهد بود
حسن رخ گل پرده دری خواهد کرد
گرد پس صد پرده نهان خواهد بود

صحت و خروش بلبلان می آید
برخیز که سنگ در فغان می آید
این ناله مرغان سحر پیغامت
کربیداران خفتگان می آید

نظیری بنیانگذار ابهام و کنایه است که در زیبای شناختی رباعیات وی به فراوانی به چشم می آید - کنایه ها، باورها و اصطلاحات را تج می شود و این کنایه ها و مصطلحات مردمی برای ثیر انسان و حتی عناصر تجربی و انتزاعی به کار می روند علاوه بر این مفهوم ایهایی هم بیرون کشیده می شود و عناصر آنها با دیگر اجزای شعر ارتبات لفظی و معنوی می یابند - مثلا:

آن سو که منم فیض فرومی آید
ذوق و فرחתم از همه سوی آید
بالا تر ازین کاخ خو گلستان که توی

جایی است که از بهشت بومی آید

زین بیم که آورد طرب تفرفه بار
بلبل نکند به باغ یک جایی قرار
گل جامه در پیده بر سر شاخ آید
از بس که به دامن ش در آویزد خار
ظرافت‌های واژگانی در رباء عیات نظیری:

نظیری در رباء عیات خودش مثل خیام و ابوسعید ابی ابوالخیر با اون کمال نرسیده ولی در این زمینه یک روش تازه شروع کرد که خیلی روان، آسان و سلیمان است شاعران قبل از نظیری از این روش استفاده نه کردند همین علت است که شعر نظیری مخصوصاً رباء عیات، عام فهم و ساده هستند.

هر چند که روزی نوای دارم
شب باسگ دوست آشنای دارم
در بزم اگر جای ندارم غم نیست
در کوچه او ره به گدای دارم

فرمان تو آمد و زجا بر جسم
می خواندم و اسباب سفر بستم
زان دم که گرفت این بشارت دستم
برخاستم و دیگر زپانا نشستم

خود را به رکاب آشنای برسان
سعی کن و خویش را به جای برسان
چون عنایت ره بجز یک مقصد نیست
هر ره که روی به انتهاي برسان

فلکي کنم و دهم سر انعام سخن
شاداب کنم به مدح تو کام سخن
فرمان تو زنده کرد اگر نام مرا
من زنده کنم به نام تو نام سخن

نظيري از موجودات طبیعی هم استفاده کرده. مثلًا از ماه پسهر تور، اختر، فلک به عنوان نماد استفاده نمود. می توان گفت که نماد نظيري نماد موجوددار دابتکاري نیست.-

ای فیض ای پسهر و نور اختر با تو
حسن صدف چهار گوهر با تو
 فوق فلک و تحت سما در خور کیست
زینده تحنت و فر افسر با تو

از می لبس آتش تر آورد بروون
از آب به خنده شکر آورد بروون
خورشید ستاره بر مزارم باری
تاز شبیه یار گوهر آورد بروون

نظام تصویری های تداعی و ربا عیات نظیری:-

تصویرکشی در شعر فارسی یک فن است که شعر را به اوج می رساند و ربا عیات نظیری به سنت
های ادبی باز است که خود گوهرهای نظیری اند شاعر تخلیل بلند دارد. به همین دلیل
بعضی از ربا عیات او ضرب المثل شدند یا زمان زد مردم شدند. مثل غزلیات
اصطلاحات و به تصویر یاد ربا عیات هم بکار برده که جالب توجه است.

بنمای روی شگفتة رویم گردان

بکشای لب و فرشته خویم گردان

زان خط که چراغه غزال نظر است

بردار تفاب و مشک بویم گردان

اندر ره ولی ره حمه جاگر دیدیم

بامو من و کافر آشنا گر دیدیم

بنخانه و کعبه ام به مقصد نرساند

ره پائی و سری نداشت و اگر دیدیم

کار بردا سلوب معاوله:-

بسیاری از شاعران فارسی در کار بردا معاوله مهارت دارند و در این روش توجه خاصی
داشتند، عربی، صایب، فیضی و بیدل در این زینه الگوی شاعران دیگر شدند ولی در
ربا عیات نظیری بیشتر استفاده کرده است.

تا اقتداره حافظ شیراز کرده ایم
گردیده مقتدای دو عالم کلام ما

جای دیگر

حسب حال خوش کس از مجموعه یاری خواند
حافظ شیراز را دیوان فرح فال کو

نظیری از موجودات حسی برای اسلوب معادله سازی خود بسیار بہرہ برده است همین طور
از انسانها - جانوران هم برای صفت اسلوب معادله بہرگیری نمود است مثلاً:

عاشق کر طریق عشق آموز ندش
چون شعله زپاتا به سرافراز ندش
دل شمع صفت زنده بود در آتش
می میرد اگر دمی نمی سوز ندش

تلمیح در شعر نظیری جابجا است او قصه پیغامبران همه بیشتر مورد استفاده قرار داده
است.

بکشای نظیری نظر کوتاه را
تو راه شناسی چرا نه
ای دور که در شب به گمان می تازی
موسی به عصا روز رود این ره را

بر خیز که عشق از گرانان سیرست
در تاز که پروانه درین صفت شیرست

با عشق بقای جاودانی بخشد
گرچشمہ خضر اگرم شمشیرست

خلاصه اینکه نظری نه تها هاچیره دستی تمام صناعات ادبی در ربع ایات خودش بکار برده بلکه باعیات وی با وجود این همه صنعتها یک نمودنہ کامل و بارز سهل ممتنع است و شاید این صفت جز همان صفاتی است که برای دردیف اول قرار گرفتن شاعران عامل به نهایت موثری است. بطور عادی شاعران برای نشان دادن مهارت شعری باصری کی از صنایع محتوای شعر را بر تابعی انتخاب می کنند و همین انتخاب علت رنگارنگی و تلفکری گردد. با در نظر داشتن نمونه های شعری که در مقاله ذکر کردید با اوثوق توان گفت که نظری دارای بعد های مختلف خیالی و فکری است و سر در این بعد ها مختلف در های زیاد فکری را برخوانده و امی کند.

منابع

- ۱- شعر اجم علامه شبلی جلد ۲ ص ۱۱۵
- ۲- ایضاً ص ۱۲
- ۳- ماشر حسینی ص ۱۲
- ۴- سردآزاد دویی بینا بحواله شعر اجم ص ۱۲، تاریخ تذکره های
- ۵- فارسی پیشان معنی ص ۲۵
- ۶- تذکره حسینی ص ۵۳

- ﴿
۱۰-	دیوان نظیری تهران	ص ۵۳۶	
	ایضاً	ص ۵۳۵	
	ایضاً	ص ۵۳۰	
۹-	نشریه ادبیات پایه اری دانشگاه ادبیات و علوم انسانی دانشگاه باهنر کرمان - مقاله		
	نگاردنگر حسین آقا حسینی	ص ۲	
۱۰-	دیوان نظیری	ص ۵۳۷	
	ایضاً	ص ۵۳۷	
	ایضاً	ص ۵۳۷	
	ایضاً	ص ۵۳۸	
	ایضاً	ص ۵۳۹	
۱۵-	ید بیضا غلام علی آزاد بلگرامی		
	دیوان نظیری	ص ۱۲۰	
۱۶-	دیوان نظیری	ص ۵۳۲	
	ایضاً	ص ۵۳۳	
۱۸-	محمد حسین اعتماد مطلع اشتمس تذکره		
	دیوان نظیری	ص ۸۷۱	
۱۹-	دیوان نظیری	ص ۵۳۰	
	ایضاً	ص ۵۳۷	
۲۰-	ایضاً	ص ۵۳۸	
۲۱-	ایضاً	ص	